

A MAGYAR TÖRZSEK ÉS NEMZETSÉGEK VANDORLÁSA.

Honfoglaló őseink sátorlakó, pásztorgazdálkodást űző, de már földművelést is ismerő, törökös szervezetű katona nép voltak és ez a körülmény törzsi és nemzetségi elhelyezkedésükre is rányomta bélyegét. Etelközi hazájuknak kényszerű elhagyása után a besszarábiai és moldvai folyók észak-északnyugatra kanyarodó futását követve eljutottak az orosz-lengyel erdővidék déli peremére. Útjukat északnak és északnyugatnak az erdők és a Pripjety mocsarainak vidékére — pusztai legeltető gazdálkodásuk miatt — nem folytathatták. Keletről és délről a besenyő szomszédság vészes közelsége fenyegetett, a Bug, a Dnyeszter és a Prut felsőfolyásának dombos, mély folyóvölgyes vidéke pedig alkalmatlan volt egy sátoros gazdálkodást űző nép letelepedésére. Nem maradt más hátra, mint a nyugatra vezető utat választani és átkelve a Mármarosi-havasok zúgó rengetegein, birtokukba venni a Tisza-Duna síkját.

Egy népnek új hazába költözése egy olyan fegyelmezett, törökös hadrendbe osztott és törzsszövetség kötelékében élő népnél, mint a magyar, nem történhetett minden rend és törvényszerűség nélkül. Gondoskodni kellett a megélhetésről (halászat, vadászat, gabona szerzés), a marhaállomány eltartásáról (legeltetés) és a védelemről. Ezért a törzsek nem egyszerre, hanem egy-két esztendő leforgása alatt bizonyos sorrendben kelték át a Kárpátok hegyláncán és vették birtokukba lépésről-lépésre a sík és folyóvölgyi vidéket.

Az átkelés időtartamát pontosan nem tudjuk, de következtetéseket vonhatunk abból, hogy a magyarok a Duna vonalát csak a 900. év elején lépték át, hogy az attól nyugatra elterülő vidékeket is egész a Rábai-örgrófság széléig, a Rábáig birtokukba vegyék. Röviddel ezután a Kis-Alföld Vág és Nyitra vidéki részének a megszállása következett és ez a vidék is már 902-ben a magyarokat uralta. A X. század Magyarországból megszállatlanul maradt még tehát a Rábától nyugatra eső vidék és a Bécsi-medence területe, amely részeken a frank és később német uralom alatt élő avar töredékek éltek honfoglalóinkhoz hasonló életet. Ennek a Rába-menti örgrófságnak eleste 907-ben következett be és ekkor tolták őseink szállástelepeik nyugati határát a Bécsi-erdőig és tették országválasztó közzé a Bécsi-erdőtől az Enns-ig terjedő vidéket.¹

Magyarország földjét tehát három periódusban vették birtokukba őseink. Az *első időszak* 896-tól 900-ig tartott. 896-ban valószínűleg csak

két-három törzs, az utána következő évben talán ismét ugyanannyi kelt át a Vereckei-hágón, úgy hogy 898-ban már mind a nyolc törzs a Dunától keletre eső síkságon tanyázhatott. Ennek a Dunáig való haladásnak a tanujele az, hogy 898 nyarán már egy kalandozó — talán jobb hazát kémlelő — magyar csapat jelent meg Észak-Olaszországban. 899-ben pedig már egy nagyobb seregünk száguldott át Lombardia városi kultúrárt hordó, népünk számára ezért nehezen birtokbavehető földjén. Ez a sereg levonva a tapasztalt tényekből a következtetéseket, hazajövet a Dunántúl földjét pusztította, hogy annak végleges birtokbavételét a Duna-Tisza síkján szorososan élő nyolc törzs egyrészének lehetővé tegye.² Ekkor köszöntött be a *második* foglalási időszak, — 900-tól 907-ig — amely a Dunántúl és a Kis-Alföld nagyrészének birtokbavételét eredményezte. Pontot tett az ország kikerekítésére a 907. évi bajor támadás és magyar győzelem. Ezzel vette kezdetét a megszállás *harmadik időszaka*, amely Solt fejedelemségének első idejében játszódott le.

Annak a megállapítására, hogy a magyar törzsek milyen sorrendben keltek át a Kárpátok hegláncán, legbiztosabbnak az az eljárás látszik, ha *nyugatról keletre* haladva sorba vesszük a törzsek zömének számlálásait. Valószínű ugyanis, hogy a később átkelő törzsek az előbb átkelt törzseket maguk előtt szorították és hogy ennek következtében az előbb átkelt törzsek túlnyomóan az utóbb érkezett törzsektől nyugatra helyezkedtek el.

A magyar törzsek ősi szállásainak elhelyezkedését azonban eddig teljes biztonsággal még nem lehetett tisztázni. Ennek az az oka, hogy a magyar törzrendszer akkor, amely korból hazai írott emlékeink vannak, már meglehetősen a feledés homálya borította. Nagyon jellemző erre, hogy krónikásaink csak törzseink számát tudják, neveiket pedig fel sem említik. A magyar törzsek nevét a X. század derekán valószínűleg árpád-házi Tormás és Bulcsu harka, esetleg az erdélyi Gyula szóbeli közlései — tehát kétségtelenül hiteles források — alapján, Konstantinos Porphyrogenetos írta le és hagyta az utókorra. A bíborbanszületett bizánci császár adatai, a magyar helynevekkel egybevetve, kétségtelenné teszik a magyar törzsek neveinek ismeretét, de nem oldják meg a törzsi elhelyezkedés kérdését, mert ugyanazok a nevek az ország legkülönbözőbb vidékein is szép számmal vannak képviselve.³

¹ Az ország megszállására vonatkozó adatokat megtaláljuk *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története Szent Istvánig, Budapest, 1900. c. művében, valamint a legtöbb ezzel a korról foglalkozó tanulmányban. A megszállás hármasszakiát ezek alapján dolgoztuk ki.

² V. ö. *Gombos Albin*: A honfoglaló magyarok itáliai kalandozása. Hadtört. Közl. 1927.

³ *Konstantinos Porphyrogenetos*: De administrando imperio 40. fejezete. V. ö. *Németh Gyula*: A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest, 1930. 221—223. és 227—233. ll.

Ennek igazolására Konstantinos császár előadásának sorrendjében felsoroljuk a nyolc, illetve kilenc honfoglaló törzs nevét és azokat a mai megyéket, amelyek területén az illető törzsnevek előfordulnak. Itt jegyezzük meg, hogy ezek a nevek csak azoknak az oklevélileg és helynévileg igazolható szállásoknak a nevei, amelyek községekké fejlődtek, tehát amelyeknek lakossága népesebb volt. Nem szerepelnek tehát a nevek között az egyes megyékben esetleg előforduló dülönevek törzsi nevei. Ez azonban az eddigi eredmények mérlegelésénél lényegileg nem változtat a helyzeten, mert ezeket a neveket eddig nem vették figyelembe és ezután is csak a részletek kidolgozásánál lesz fontos szerepük.⁴

Kabar.	Nyék.	Megyer	Kürt.	Gvarmat.	Tarján.	Jenő.	Kér.	Keszi.
Baranya	Arad	Arad	Bács	Arad	Bács	Arad	Abauj	Arad
	Bács	Bács		Bács		Bács	Bács	Arad
	Bihar	Borsod	Békés	Bars	Bihar	Borsod	Baranya	Baranya
			Bihar	Békés			Baranya	Bihar
						Csanád	Csanád	
						Caik		
						Csongrád		
Fejér	Fejér			Esztergom		Fejér	Fejér	Esztergom
		Győr					Gömör	Fejér
			Heves	Győr	Győr			Gömör
Hont	Hont			Hont	Heves		Heves	Hont
			Jász-N.-K.-Szol.					
		Komárom	Komárom		Komárom			Komárom
Nógrád	Komárom	Nógrád	Nógrád	Nógrád	Nógrád	Nógrád	Nógrád	Nógrád
Nyitra	Krassó	Nyitra	Nyitra	Nyitra	Nyitra	Nyitra	Nyitra	Nyitra
	Pest	Pest	Pozsony	Pest		Pest	Pest	Pest
	Pozsony					Pozsony		
		Somogy		Somogy			Somogy	Sáros
	Sopron	Sopron					Sopron	Somogy
		Szabolcs						Sopron
Szatmár				Szatmár			Szatmár	
	Szerém							
	Szilágy							Szilágy
Szolnok-Doboka						Szolnok-Doboka		
		Temes	Temes(v. Torontál)	Temes		Temes	Temes	Temes
	Tolna					Tolna	Tolna	Tolna
					Torontál			
Valkó								
Vas				Vas				Vas
	Veszprém					Veszprém	Veszprém	Veszprém
Zala		Zala		Zala		Zala		Zala
		Zemplén						

⁴ Az itt felsorolt törzsneveket megtaláljuk *Németh Gyula* i. m. 235—236., 238., 241., 245., 250., 253., 256., 261., 265. és 268. l., valamint Csánki Dezső történeti földrajzában az illető megyék községeinek sorában.

Látjuk tehát, hogy a legjobban szétszóródott Keszi törzsnév 24, a Kér 18, a Megyer 16, a Jenő, a Gyarmat és a Nyék nevek mindegyike 15, a Tarján és a Kabar 10—10 és végül a Kürt 9 megyében fordul elő. A törzsnevek tehát elárulják az országnak azt a területét, amelyet a magyarság a törzsszervezet bomlása, tehát a X. század vége előtt vett birtokába. Áll ez valószínűleg Csik megyére nézve is, bár tudjuk, hogy a székely ágak egyike szintén a Jenő nevet viselte volt. Valószínű azonban, hogy ez a székely Jenő ág eredetileg a magyar Jenő törzsnek egyik töredéke volt.⁵

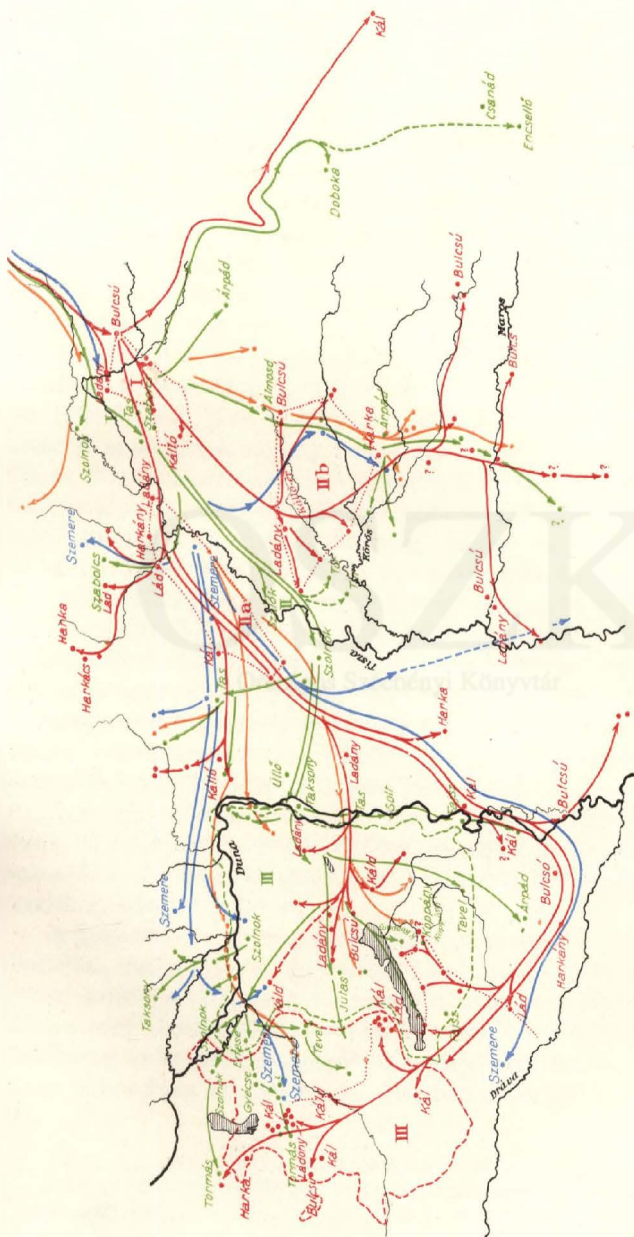
Vizsgálat alá véve azt, hogy egy-egy megyében hány törzsnév fordul elő, a következő eredményre jutunk. A legtöbb törzsnév Bács-Bodrog és Nógrád megyékben — mind a két helyen nyolc — fordul elő. Hat törzs nevét találjuk meg Arad, Bihar, Pest és Temes, ötét Baranya, Fejér, Hont, Komárom, Zala, négyét Borsod, Somogy, Sopron, Veszprém, háromét Békés, Győr, Heves, Pozsony, Szatmár, Tolna, Vas, kettőét Bars, Csanád, Esztergom, Gömör, Krassó, Szilágy, Szolnok-Doboka, egy törzs nevét pedig Abauj, Csik, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Sáros, Szabolcs, Torontál, a régi Valkó és a mai Zemplén vármegyékben.

Térképre vázolva a fenti elhelyezkedést, kitűnik, hogy a Duna vonalától keletre eső megyékben lényegesen több törzsnév fordul elő, mint a Dunántúlon. A törzsnevek sűrűségi eloszlása bizonyos góccokat hoz létre. A Tiszántúlon Bihar, Arad és Temes megyék egy olyan összefüggő területet alkotnak, amelyen 6 törzsnév fordul elő. Környezetükből szinte szigetként emelkednek ki. Ugyanilyen összefüggő szigetet alkot a Duna-Tisza köze is. Itt a két, átjáróul szolgáló perem területén Nógrád és Bács-Bodrog megyékben kulminál a nevek sűrűsége. A nógrádi területnek nyugat felé Hontmegye területe, Bács-Bodrognak pedig Baranya megye területe szolgál kiegészítőül, mindegyik 5—5 törzsnévvel. Összefüggő terület ilyen szempontból Fehér és Komárom megye és önálló sziget Zala megye ugyancsak 5—5 névvel. A Dunántúlon, mint egy-egy megyében legtöbb 5 törzsnév, a Tiszántúlon 6, a Duna-Tisza közén 6, illetve a peremén 8 törzsnév fordul elő. Világos tehát, hogy lesznek olyan összefüggő nagyobb területek, amelyekben egy-egy bizonyos törzs neve nem fog szerepelni.

Így nem szerepel az egész Tiszántúlon — az egy Szatmár megyét kivéve, — a Kabar (Kazár) név és nincs meg továbbá Pest, Bács-Bodrog, továbbá a régi Szerém megyékben sem. Az ország jelentős, összefüggő területén tehát nem szerepel a Kabar-törzs neve, ami arra mutat, hogy ezen a területen ez a törzs és töredékei nem voltak szállásbirtokosok. Karácsonyi János helyes megállapítása szerint a törzsek nevei, mint helyne-

⁵ Nagy Géza: A magyar nemzetségek. Turul, 1910. 57. l.

Térképábrázolás a magyar törzsek vándorlásához

A **zöld szta** a Mogyorósi törzsnek és törzskéinek vonulási irányát jelzi. A zölddel határolt dunántúli terület a Mogyorósi törzs által kialakított nyelvterületet jelzi. A zöld római számok a törzs időbeli egymásutánjában következő főszállásterületeit jelzi.

A **piros szta** a Kér törzsnek és törzskéinek vonulási irányát jelzi. A pirossal határolt dunántúli terület a Kér törzs által kialakított nyelvterületet jelzi. A római számokkal és piros pontozással jelzett területek a törzs időbeli egymásutánjában következő főszállásterületeit jelzi.

A **lila szta** a Tarján törzsnek és törzskéinek vonulási irányát jelzi.

A **narancssárga szta** a Kézsi törzs törzskéinek vonulási irányát jelzi.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

vek, nem szerepelnek a törzs szállásterületén, hanem csak annak peremén, vagy más törzs szállásai közé ékelt elvetődött birtokain.⁶ Ilyen nagy terület azonban nem lehetett egy törzs szállásterülete és ezért mondhatjuk ki, hogy a fenti részekben a Kabar-törzs, mint szállásbirtokos, nem szerepelt.

Nem ilyen azonban a helyzet az ország többi részében, mert ott — még a Dunántúlt sem véve ki — keverten mind a kilenc törzs neve előfordul. Ezért ezeken a területeken tisztán a törzsnevek alapján nem lehet kinyomozni a törzsi szállásokat. Ennek következtében a törzsek vezető nemzetségei, a Megyernél a fejedelmi Árpád, a Kérnél a törzsfői Lád vagy Vérbulcsu, a Tarjánál a Lél és Szemere helynevek, illetve a nemzetségi szállás és személynevek adtak útbaigazítást és ennek köszönhető, hogy Karácsonyi János és Hóman Bálint több-kevesebb sikerrel fel tudták vázolni a törzsi elhelyezkedést. Karácsonyi a törzsi és nemzetségi nevek, Hóman pedig főleg a nemzetségi szállásbirtokok elhelyezkedéséből indult ki és lefektették az alapot a további kutatásra.⁷ A Karácsonyi és Hóman által összegezett kutatások eredményei azonban nem tisztázták az ország különböző területein előforduló törzsnevek eredetének és odakerülésének kérdését és így végeredményképpen nem adtak kielégítő választ a honfoglaló törzsek elhelyezkedéséről és nemzetségeik birtokviszonyairól. Ezért kíséreljük meg a továbbiakban eredményeik alátámasztását és helyesbítését. Kutatásainknál a következő módszert használtuk: figyelembe vettük az ország három időszakban való megszállását és az ebből következő törzsi előnyomulást, továbbá vizsgáltuk a törzsfői nemzetségek tagjainak és a törzseknek neveit megőrző helyneveink egymáshoz való viszonyát. A törzsek zömének elhelyezkedését pedig az egyes magyar nyelvjárások földrajzi kiterjedésével igyekeztünk igazolni.

Nem akarjuk itt az olvasók figyelmét a Hóman és Karácsonyi által közölt, jólismert térképvázlatok részletes ismertetésével terhelni és ezért csak a főbb és a jelen kutatások szempontjából is fontos eredményekre akarjuk a figyelmet felhívni.

A honfoglaló magyarság népességének súlypontja az ország teljes elfoglalása, vagyis 907 után a Dunántúlra esett, ahol — Hóman megállapításai szerint — csaknem teljes egészében négy törzs helyezkedett el. Ehhez a négy törzshöz azután még kisebb magyar és egyéb rokon törzstörödékek és az itt talált pannonszlávok szállásai csatlakoztak.

A Közép-Duna két partján az egész nemzetnek nevet adó Megyer

⁶ *Karácsonyi János*: A magyar nemzet honalapítása 896—997. Nagyvárad, 1925. 17. l.

⁷ *Hóman Bálint*: Magyar történet, I. 144. lapnál levő térképe és *Karácsonyi János* i. művéhez csatolt térképe.

vagy Magyar törzs telepedett meg. A törzs kötelékébe tartozó fejedelmi nemzetség Árpád vezérletével a solti részeket, a Csepel szigetet, a Pilis-, a Vértes-, és a Bakony-hegységektől övezett dunántúli földet és az ezzel határos tolnai, somogyi és veszprémi vidékeket ülte meg. A törzs többi nemzetségei — közöttük a Szabolcs vezértől származó Csák-nem — a fejedelmi nemzetséget gyűrűként övezve, a későbbi Pest, Fehér, Veszprém, Tolna, Somogy és Bodrog megyék területére települt. A törzs egyrésze azonban továbbra is Közép-Szolnok tiszaparti és krasznamenti részein maradt birtokos. Ezek a tiszántúli törzsi és nemzetségi birtokok annak az időnek az emlékét őrizték meg, amikor a Dunántúl megszállása előtt a magyar törzsek zöme a tiszai részekben helyezkedett el. Az akkor ott birt nemzetségi szálláshelyek egyrésze továbbra is a hatalmasabb nemzetségi tagok birtokában maradt, jöllehet a törzs és a nemzetségek zöme az ország felosztása alkalmával a dunántúli részekben lett szállásbirtokos. Vagyis nem a Dunántúlról húzódtak át ezek a nemzetségek a Tiszántúltra, — mint Hóman írja és amint az ő megállapításai alapján általában hiszik, — hanem éppen ellenkezőleg, a Tiszántúlról a Dunántúltra.

A fejedelmi törzstől délre, a későbbi Bodrog, Bács, Baranya és Valkó megyék területén egy másik törzs szállt meg. Ennek legelőkelőbb nemzetségei — Hóman megállapításai szerint, — a Bodrogvár vidékén, az Al-Duna két partján és később a Szerémségben is birtokos Botond nemzetség és a Baranya és Valkó megyék Dráva-kétparti részein megszállt Kán-nemzetség voltak.⁸

Karácsonyi János ezt a törzset kabarnak veszi. Szerinte „az akkori magyarok bölcs előrelátással a velük egyesült, de nyelvileg még be nem olvadt khazirok (= kazár kabarok) Kóor (Kovir) törzsökének a későbbi Baranya és Somogy megyék területét adták. E törzsök tagjait tehát ezentúl nem csupán a Tisza, hanem a Duna is elválasztotta nyelvi rokonaitól, a szintén uguz török nyelvet beszélő besenyőktől. Ekként keletről, északról és nyugatról is magyaroktól lévén körülvéve, továbbá a táborozások, hadgyakorlatok idején is folytonosan magyarokkal érintkezvén, gyorsan megtanulták a magyar nyelvet. 950-ben már dicsekszenek, hogy tudják a magyarok másik, azaz nem török nyelvét is. Csak egyet őriztek meg állandóan, részben mai napig egykori nyelvünkől: a sziszegő (sz, c) hangokat“.⁹

Ez az előadás úgy tünteti fel a Hóman által Botond törzsének nevezett Duna-Dráva-Tisza menti törzset, mintha az egészében véve kabar eredetű lett volna. Ez tévedés. A kabarok három törzse, mint nyolcadik

⁸ Hóman Bálint: i. m. I. 122. l.

⁹ Karácsonyi János: i. m. 18. l.

törzs csatlakozott a magyarsághoz. Németh Gyula megállapította, hogy a csatlakozott kabarok a már előbb csatlakozott nyékekkel együtt a magyar törzsek előcsapatait alkották és mint ilyenek — a török hadrendszerhez alkalmazkodva — a magyarok sorai előtt harcoltak.¹⁰ A helynevek alapján az kétségtelen, hogy Botond vezér törzsének területein is voltak kabar-kazár telepek. Ez azonban csak azt mutatja, hogy ennek a déli határszélre telepített törzsnek ezek a kazár-kabar hadak elővédjei voltak. Ugyanúgy elővédjei, mint a kabarok mátraalji zöme elővédje volt a fejedelmi Megyer törzsnek és a többi felső tiszai törzseknek.

A fejedelmi törzstől északnyugatra, a későbbi Pozsony, Nyitra, Moson, Győr, Komárom, Esztergom, Hont és részben Nógrád megyék területét, továbbá a Morvaországgal határos vidékeket a Tarján-törzs szállta meg. A törzs honfoglaló vezérének, Hubának nemzetsége, a Szemere-nem volt, amely a Zsitvavölgyi Huba és a györmegyei Szemere községek körül szállt meg. Ebből a törzsből sarjadt a X. században nagy szerepet játszó Szoárd és Lél vezérek nemzetsége — a Szoárd vagy Zovárd-nem. A nemzetség eredetileg a csallóközi Lél község körül és a közeli Duna két partján volt birtokos. A törzshöz tartozó Alap és Pok nemzetségek ősei-nek nevét pedig az Alap és a Pok nevű falvak őrizték meg hosszú századokon keresztül.¹¹ A Tarján-törzs azonban — már itt jelezzük — a Kürt-Gyarmat törzs egy tekintélyes részével együtt szállta meg a kisalföldi részeket, úgy, hogy a két törzs szállásterületei keresztezték egymást.

A Tarján törzstől délre, a Megyer törzstől és Botond vezér törzsétől pedig nyugatra, Zala, Vas, Sopron megyék területén és részben talán Somogy és Veszprém határos részein is a Kér törzs helyezkedett el. Ez a törzs a magyarság harmadik fejedelmének, a harkának a népe volt. A Kér törzs, Sopron megye ősi magyar megszállója azonban maga előtt még egy Nyék törzsből származó törzstörédket is sodort, amely azután a Kér-törzs nyugati peremén helyezkedett el.¹²

Az itt vázolt törzsi elhelyezkedés igazolásához, egy eddigelé eléggé nem méltatott tényezőre, a magyar nyelvjárásoknak földrajzi elhelyezkedésére hivatkozhatunk.

Magyarország földjén az egyes nyelvjárások mai területi elhelyezkedése meglehetősen zavaros képet mutat. Nem szabad azonban föladnunk azt a reményt, hogy az egyes nyelvjárástömbök és nyelvjárásszigetek egykor egy-egy magyar, illetve egy-egy a magyarral rokon néptörzs nyelvjárásának vagy nyelvének feleltek meg és így eredetileg a megfelelő törzs

¹⁰ Németh Gyula i. m. 244. l.

¹¹ Hóman Bálint i. m. I. 122. l.

¹² Belitzky János: Nyugatmagyarország védelmi rendszere és határőrnépei a középkorban. A gróf Klebelsberg Kunó magyar történetkutató intézet Évkönyve, 1934. 59—61. ll.

szállásterületének vidékén voltak uralkodók. Ezt az eredeti nyelvjárási és törzsi elrendeződést a XVI. és XVII. században a török hódítás zavarta meg és ezért találjuk ma olyannak a helyzetet, hogy legkevésbé a Nagy-Alföldön tudjuk felismerni a nyelvjárások és az ősi törzsi elhelyezkedések között a kapcsolatot.

A mai magyar nyelvjárások keletkezésére nézve sokáig igen téves tétel alapján indultak el kutatóink. Abból következtettek, hogy a honfoglaló magyarság mint egységes nyelvjárást beszélő nép indult hódító útjára. A vándorlás és honfoglalás forrongó és küzdelmes korszakában azonban — írták — nagyszámú idegen néppel gyarapodott és ez a beolvadás és az egyes törzsek földrajzi elhelyezkedése hozta létre az első nyelvjárási különbözőségeket. Ezekből a különbségekből fejlődött azután ki, részben az egyes nyelvi sajátosságok továbbfejlődése, részben pedig a lakosság vándorlása és további keveredése következtében, a mai nyolc magyar nyelvjárás.

Ez a tétel, amelynek a múlt század kilencvenes éveiben főleg Balassa József volt a hirdetője, nemcsak hogy nagyon kétes, hanem nem is valószínű. Egészen biztosnak vehető, hogy a honfoglaló magyarság nyelve nem volt egységes. Nem is lehetett az, hiszen tudjuk, hogy különböző erősségű török nyelvi hatásokon ment át, sőt egyes törzsei vagy törzstörédékei még a X. század derekán is kétnyelvűek voltak.¹³

A nyelvtudomány mai fejlettsége mellett már azt is ki tudják mutatni, hogy egyes ó-magyar nyelvjárások között minő eltérések voltak. Melich János kimutatta például azt, hogy az eredeti *i* hangból az egyik ó-magyar nyelvjárásban *ě* fejlődött, a másokban pedig *ü*. Gombocz Zoltán pedig a szókezdő *s*, az *s*-ből fejlődött *cs* és az *sz* hangokra nézve mutatott ki ó-magyar nyelvjárási különbségekre visszavezethető megfeleléseket.¹⁴

A nyelvjárások keletkezését két nyelvtörténeti tény magyarázza meg. Kétségtelen ugyanis először, hogy a nyelv az idők folyamán *folyton változik*, de kétségtelen továbbá másodsor az is, hogy *nem egyformán változik* az egész nyelvterület minden egyes pontján. A változás nagyjában legalább egyformán csak ott megy végbe, ahol nagyobb számú embercsoportoknak alkalmuk van sűrűn érintkezni egymással, vagyis ahol az egyéni nyelvsajátosságok kölcsönösen kiegyenlítődhetnek. Ott azonban, ahol a földrajzi akadályok, nagy hegyvonulatok, széles folyamok, rengeteg erdőségek, mocsarak és lakatlan pusztaságok és esetleg politikai határok ugyanazon népnek egyes csoportjait választják el egymástól, ott az érint-

¹³ Horger Antal: A magyar nyelvjárások. Budapest, 1934. 11. l. — A kétnyelvűségre; A Magyar Honfoglalás Kútfoi, Budapest, 1900. 124. l.

¹⁴ Magyar Nyelv. XX. évf. 62—63. és XXI. évf. 51—52. ll.

kezési akadályokon innen és túl, más és más irányt vesz a nyelvfejlődés. A nyelvfejlődés egyöntetősége tehát elsősorban az egynyelvűek nyelvbeli érintkezésének gyakoriságától függ, de ennek egyúttal az is a következménye, hogy a szomszédos, eredetileg különböző nyelvjárásterületek között mindig lassú és fokozatos átmenetek vannak és hogy az egyes nyelvjárásokat nem lehet egymástól pontosan elhatárolni.¹⁵

Ebből azután az következik, hogy egységes nyelvjárások leginkább egyes törzsek keretén belül alakulhattak ki. Ezekben belül ugyanis a törzshöz tartozó ágak és nemzetségek birtokviszonyai a gyakori és sűrű érintkezést tették lehetővé és így az egyéni nyelvek sajátosságai egységes fejlődési alapot nyertek. Érthető továbbá az is, hogy az eredetileg lakatlan törzsközi választókerületek birtokbavétele a népesség szaporodtával, mind a két szomszédos törzs részéről megindult és így az egymásbanyúló és olvadó nyelvjárás szigetek és félszigetek, a két törzs eredetileg határozottabban felismerhető nyelvsajátosságai között — földrajzilag egy többé-kevésbé széles határsávként rögzíthető — fokozatos átmenetet létesítettek.

Látjuk tehát, hogy ezért pontos földrajzi határokat egyes nyelv- és hangalakulatok esetében nem lehet fölállítani, de ez nem is fontos. A különböző nyelvjárások főbb sajátosságai ugyanis meglehetősen különböznek és így volt lehetséges nyole magyar nyelvjárásterületet megkülönböztetni. Ezek a nyugati, a dunántúli, az alföldi, a duna-tiszai, az északnyugati, az északkeleti, a királyhágóntúli, és a székely nyelvjárások területei. Ezekben a nyelvjárásterületeken belül természetesen kisebb-nagyobb változásokat és köztük ékelt, idegen nyelvjárásterületről származó nyelvjárás szigeteket találunk. Az ilyen nyelvjárásszigetek mindig települési vagy telepítési mozgalmak következtében keletkeztek.¹⁶

A fentiek előrebocsátása után vegyük most vizsgálat alá a Dunántúl és a Kis-Alföld nyelvjárásterületeit és keressük ezek kapcsolatát a törzsek szállásterületeivel. A magyar nyelvjárások eddig legsikerültebb térképét Horger Antal készítette el és mi is az ő megállapításai alapján tesszük meg összehasonlításainkat. Horger szerint a Kis-Alföld Dunától északra eső része, — tehát a Csallóköz, a Mátyus-földje és a Garam vidék — az északnyugati, a Dunántúl pedig a nyugati-, a dunántúli- és az ide is átnyúló duna-tiszai-nyelvjárásterülethez tartozik.¹⁷

A nyelvjárások és a törzsi szállások közötti kapcsolatot leginkább a nyugati nyelvjárásterületen érzékelhetjük, amelynek zöme Moson, Sopron, Vas és Zalamegyék magyar lakosságú részeire terjed ki. Pontosabb ha-

¹⁵ Horger Antal i. m. 4. l.

¹⁶ Horger Antal i. m. 13—29. ll.

¹⁷ Horger Antal i. m. Magyar Nyelvjárási Térkép.

tárai a következők: Győrmegeből hozzátartozik a Sokoróalja és a Tököz, Veszprémmegyéből a pápai és a devecseri járások, körülbelül a Bakonytamási-Ugod-Tapolcafü-Devecser vonalig, viszont Zalamegeből annak legkeletibb csücske, a Badacsony, Köveskál, Kapoles és Alsóörs közötti vidék már a dunántúli nyelvjárasterülethez tartozik.¹⁸

Ennek a területnek a nyelvjárása meglehetősen egységes, ámbár legészakibb és legdélibb szélei között természetesen már eltérés észlelhető. Feltűnőbb módon azonban csak a felső Örvidék és Göcsej nyelve emelkedik ki belőle, néhány egyebütt merőben szokatlan nyelvjárásai sajátságokkal.¹⁹ Nem tévedünk, ha úgy a Göcsej, mint a felső Örvidék nyelvi sajátosságait az ezeken a vidékeken letelepített és a magyar megszállás első századaitól ottlakó határőrnépek (székelyek) eltérő nyelvéből, illetve nyelvi sajátosságaiból magyarázzuk. A nyelvjárasterület északi, moson-soproni vidékén mutatkozó nyelvjárásai különbségek pedig az ezeken a vidékeken nagytömegben letelepített besenyők nyelvi sajátosságainak magyarbaolvasásával, illetve a besenyő nyelvet beszélők hangalakítási sajátosságával magyarázhatók. Az a magyar törzs pedig, amelynek magyar nyelve egységbe forrasztotta ezeknek a területeknek a nyelvi sajátosságait a Kér törzs volt, amelynek szállásterülete — kevés eltéréssel — egybeesik a nyugati nyelvjárasterülettel.

A törzs szállásterülete és a törzsi nyelvsajátságok közötti kapcsolatot a Dunántúlon legszebben mégis az úgynevezett dunántúli nyelvjárasterület igazolja.

A terület nyugati határai azonosak a nyugati nyelvjárasterület előbb vázolt keleti határaival, délfelé pedig a Marcali-Kaposvár-Szekszárd vonal határolja. Nyelvsajátságok szempontjából ez a terület jóval egységesebb, mint a nyugati nyelvjárás területe. Feltűnőbb módon, csak a komárommegyei Kocs község nyelvsajátságai emelkednek ki, mint ö-ző nyelvsziget. Ennek azonban az az oka, hogy ennek a falunak a lakossága a Kiskúnságról származik. Ugyanilyen telepítési akciók eredményeként az Alföldön is keletkeztek dunántúli nyelvjárás szigetek. Ilyenek az aradmegyei Újfazekasvarsánd (a veszprémi Lovászpatonáról), a békésmegyei Orosháza és környéke (a tolnamegyei Zombáról) és a torontálmegyei Magyarittele (egy közelebről meg nem határozható dunántúli vidékről).²⁰

¹⁸ Horger Antal i. m. 13—14. ll. — A nyelvjárások kérdésére vonatkozó irodalmat összefoglalva ugyancsak ebben a műben találjuk meg. — A nyelvjárás határa a mellékelt térképen szaggatott piros vonallal van jelölve.

¹⁹ V. ö. Jakab Elek: Székely telepek Magyarországon. Századok, 1896. 591—599., 699. ll.

²⁰ Horger Antal i. m. 14—15. l. — A nyelvjárás határa a mellékelt térképen szaggatott zöld vonallal van jelölve

Nem tévedünk, ha a dunántúli nyelvjárássterület nyelvsajátságai egységét annak tulajdonítjuk, hogy ezen a területen nagyobb tömegű besenyő vagy székely (avar) szállások nem voltak és így az ezt a területet birtokába vevő Megyer törzs nyelvsajátságait, beolvadó népek nyelvsajátságai nem zavarták meg. A nyelvjárássterület és a törzsi szállássterület határainak egybeesését különösen a keleti határon, a Duna partján látjuk, ahol a folyam keleti partján mind Árpád-nemzetségi vagy megyertörzsi birtokokat találunk. Évszázadok folyamán természetesen kis — tíz-húsz kilométeres — eltolódások itt-ott történtek, főleg déli és északi, valamint kelet-nyugati irányban, ami a török hódítás szomorú néppusztításának és a lakosság menekülésének a következménye.

A fentiekről leszűrt tapasztalatok alapján állíthatjuk, hogy a harmadik dunántúli nyelvjárássterület, amelyet Horger, mint az alföldi nyelvjárássterület egyik, a Dunántúlra átnyúló részét fogta fel, a szerémségi, nagyrészen kipusztult magyarság nyelvszigeteivel együtt valószínűleg a Hóman által Botond törzsének jelzett honfoglaló törzsünk szállássterületeivel esik eredetileg egybe.

A Dunántúl megszállásában szereplő negyedik törzsnek Hóman Lél és Huba törzsét — a Tarján törzset — tartotta. Kutatásaink szerint ez a törzs sokkal kisebb mértékben volt birtokos a Dunántúlon, mint sem az Hóman vázlata után következnek és főleg csak a mai Győrmegyét szállta meg nagyobb rajokban. Ezt látszik igazolni, hogy a Tarján törzs nyelvjárásául tekinthető kis-alföldi nyelvjárássterület — az északnyugati nyelvjárássterület itteni része — ma a Dunától északra terül el.²¹

A nyelvjárássterületek ősi törzsi megszállás-területekkel való ilyen egyezése kimutatható még hazánk azon részeiben is, ahol a török uralom aránylag kevésbé módosította a népességi viszonyokat. Így körülbelül fedik a nyelvjárások a törzsi szállássterületeket a kabarok három törzsének cserhádi és mátrai, a kende törzsének pedig szabolcs-szatmár-felső-tiszai településeinél. A többi törzs és törzstörődék eredeti települési és nyelvjárási helyzetét az ország évezredes történelmének sorsfolyamai sodorták el, zavarták meg.

A nyelvjárások és a törzsi megszállások területének ilyen összefüggése — amit természetesen az idők múlása némileg módosított, — lehetővé teszi azt, hogy az egyes nyelvjárássterületek határain belül mutakozó nyelvi különbségek eredetét is törzsi alapon kutassuk. Láttuk ugyanis, hogy a török világ elmúlása után, a XVII. század végétől keletkezett kisebb települések ma is egy-egy nyelvjárászigetet képezve külö-

²¹ V. ö. a mellékelt és Hóman-féle térképpel.

nülnek el más törzsi és nyelvjárasterületek lakosságának nyelvétől. Kétséget kizáróan feltehető tehát, hogy ezek a fenti törökkelőtti állapotokra visszavezethető nyelvjárászigetek szintén egyes más törzsnek vagy rokou népnek keretéből elszármazott lakosságra viszik vissza eredetüket.

A kérdést, a törzsek és a törzstörödékek eredeti elhelyezkedésének tisztázását, azonban még a törzsi vándorlások is jobban megvilágítják és feleletet adnak arra is, hogy a különböző törzsek területére beekelt és visszamaradt más magyar törzstörödékek révén hogyan vált egységessé a főbb magyar nyelvi és népi saájtságok fejlődése.²²

A magyar törzsek vándorlásának térképre vázolásánál abból a feltevésből indulunk ki, hogy legnyugatibb országrészeinken elhelyezkedett törzseink — a Megyer, a Kér és a Tarján — keltek át a legelsők között a Kárpátok hágoín és jutottak — a többi törzstől szoríttatva — végleges lakóhelyeikre.

A Dunántúl nagyrészének magyarok általi elfoglalása és törzsi megszállása 900-ban vette kezdetét és 907-ig, a nagy bajor vereség idejéig főbb vonásaiban már végbe is ment. Nem volt azonban ezen hét esztendő leforgása alatt a magyarok birtokában a Rábától nyugatra és északra eső terület. A Szigetköz, a mosoni síkság, a Tóköz, a Fertő és a Hanság vidéke, a Rábaköz és a Répce-mente ekkor még a rábamenti bajor örgrófság területéhez tartozott. Ez a terület azonban már csak névleg volt bajor föld, mert, bár a magyarok még nem szállták meg, állandó hadfelvonulási területül szolgálván, hovatarozandósága igen kétséges volt és legjobban a török népek országválasztó közeire, a magyarok gyepüelvéjére emlékeztet helyzete. A terület tényleges birtokbavétele 907 után indult meg és csak természetes, hogy a németországi kalandokban legjobban érdekelt három törzs, a Megyer, a Tarján és a Kér birtokába került. A három szomszédos nagy törzs emléken kívül, ezen, az utólagosan kirajzó rajok által megszállt területen még a Nyék törzs egyik törödékének és egy elvetődött Keszi hadnak az emlékét is megtaláljuk a helynevekben. Ez a két utóbbi törödek egyike azonban csak a törzsi vándorlás következtében taktikai okokból előretolt elővédnek, a másika pedig egy erősen szétforgá-

²² A kérdés tisztázása természetesen csak úgy válik majd lehetővé, ha az egyes vidékek helyneveivel kapcsolatban az azoknak nevet adó nemzetségek és nemzetségi tagok törzsi hovatarozását tisztázzuk. Az ilyen tanulmányok folytatására értékes útbaigazítást nyújtanak *Pais Dezső* értekezései: Régi személynevek jelentéstana. Magyar Nyelv. XVII—XVIII. — Anonymus adatainak ilyen szempontból való megbízhatóságára l. u. o. XXIV. évf. — Igen fontosak a Szatmár megyében szereplő Kék-kend határvédő törzsre vonatkozó megállapításai a Körösi Csoma Archivum I. kötetében.

csolódó törzsünk idesorolt falunyi népének fogható fel, úgy, hogy ezen a területen csak másodlagos fontossággal bírnak a településben.²³

A fejedelmi Megyer törzs 900—907-ig a Dunától a Rábáig vette birtokába a területet. Elhelyezkedését, — mint láttuk — Hóman Bálint vázolta a legsikeresebben és adatai egybeesnek Horger Antal nyelvjárási adataival. Azonban a Hóman által Megyer-törzsűnek feltüntetett területen kívül is találunk Megyer törzsi nemzetségek birtokainak tekinthető kisebb-nagyobb területeket, amelyek Szolnok Dobokától—Mosonig, az ország keletétől annak nyugatáig összefüggő láncot alkottak és elválasztó falat vertek az attól délre és északra települt egyéb törzsek szállásai közé.

Ha elfogadjuk Anonymus előadását, hogy őseink a Vereckei-hágón, illetve az itt elterülő hágórendszeren keltek át mai hazánkba — és ebben kételkedni nincs okunk — igen szépen megmagyarázható a Megyer törzsi nemzetségek birtokainak ilyen elhelyezkedése és a törzs népének vándorlása.

A Felső-Tisza vidékén szállt meg először a Megyer törzs és főleg a mai Szabolcsi részeket vehette birtokába. Itt volt birtokos a Megyer törzsből származó Szabolcs vezér, akitől a Csák nemzetség származik. De megtaláljuk a Szolnok és a Tas helyneveket is magának a Megyer helynévnek a szomszédságában. A törzs ezen első szállásterülete a Tisza északi partjaira is, a mai Dél-Zempléni részekre is kiterjedt, amit a Latorca menti Szolnok helynév is igazol.²⁴

A Megyer törzs ezen első szállásterületének emlékét, amint látjuk, a nagy, vezető nemzetségek később is ittmaradt egyes birtokai, illetve azok nevei őrizték meg számunkra.

Erről az első szállásterületről már igen korán, minden valószínűség szerint még a Duna vonalának átlépése, tehát 900 előtt kirajzások történtek. Ezek emlékét az Árpád, Álmosd, Ákos, Doboka helynevek őrzik, amelyek alapján kitűnik a terjeszkedés kettős iránya.

Az egyik útvonalon az Alföld keleti peremét követve az Ér, a Sebes-, a Fekete- és a Fehér-Körös partjaira jutott a fejedelmi Árpád nemzetség, amit a Bagamér és Nagyléta közötti Álmosd, a Nagyszalonta és Erdőgyarak közelében lévő Árpád és az ezekkel vándorlási összefüggésbe

²³ V. ö. *Belitzky János*: Nyugatmagyarország védelmi rendszere és határörnépei a középkorban. i. m. 56—73. ll.

²⁴ Szabolcs hn.: *Csánki* I. 525., Szolnok hn.: *Csánki* I. 363. (Zemplén vm.), 399. (Ung. vm.), 527. (Szabolcs vm.), Tas hn.: *Csánki* I. 527. (Szabolcs vm.) — Szabolcsra, mint a Csák nemzetség ősiére l. *M. Florianus*. *Hist. Hung. Fontes Domestici. Anonymus*. II. 7., 44. ll. — *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. k. Budapest, 1900. 291. l. — A törzs egymásután következő szállásainak helyeit zöld római számok jelzik a mellékelt térképen.

hozható Megyer helynevek igazolnak. Ennek az útvonalnak legutolsó elvetődött megyer telepét, a középkorban létezett, Temesvár közelében állott, Megyer helységünk neve őrizte meg.²⁵

A Kraszna-Szamos menti terjeszkedések krasznamenti megyer telepeinek az emlékét az Árpád és a közelében lévő Ákos helynév őrizte meg. A szamosmenti terjeszkedését pedig Szolnok Doboka megye nevén kívül a Szamos egyik mellékvize mentén fekvő Doboka falvunk neve őrzi.²⁶

Igen érdekes és figyelemre méltó, hogy Erdélyben a Megyer törzs X. századi nemzetségei vezető egyéniségeinek a nevét megtaláljuk. Ebből arra következtethetünk, hogy Erdély egyes részeit — amit krónikás adataink szintén alátámasztanak — már a X. század legelején magyar nemzetségek és törzstörödékek szállták meg. Ezt a feltevésünket igazolja Árpád egyik fiának, Encsellőnek helynév alakban előforduló neve. Ez a Szeben megyében, Szerdahely és Nagypold közelében fekvő község, igen távolesik a Szamos vidékén előforduló megyer telepektől, de neve után ítélve mégis azokkal egyidőben, a X. század elején keletkezhetett, nem úgy, mint az erdélyi részekben előforduló Csanád nevű telepek, amelyek valószínűleg Csanád vezér győzelmének és akkori birtokszerzéseinek az emlékét őrzik.²⁷

A Megyer törzs első szállásterületéről való kirajzásnak kell tekintenünk a Sajó völgyében fekvő Megyer és a Hernád völgyében fekvő Szolnok helynevünket.²⁸

Talán ezzel a kirajzással egyidőben történhetett, hogy a Megyer törzs zöme, szorítatva az újabban átkelt törzsektől, felszedte sátorfáit és a Közép-Tisza és a mai Nagykunság részein szállt meg. Ennek a második szállásbirtoknak az emlékét őrzik a Szolnok, a Szalók és a Zagyva parti Megyer helynevek és kérdés, hogy Túrkeve és Mezőtúr nevében rejlő Túr szavunk nem-e a fejedelmi Árpádok Turul nemzetségének nevével áll-e összefüggésben. Ez a második megszállás a 898—900. években történhetett.²⁹

Az itt megszálló megyerek most ismét újabb rajokat bocsájtottak ki. Ennek a terjeszkedésnek az irányát a Zagyva partjához közel fekvő Megyertől követhetjük és részben a Zagyva, részben a Gyöngyös és részben

²⁵ Almosd, Árpád hn.: *Csánki* I. 602. (Bihar m.); Megyer hn.: *Csánki* I. 616. (Bihar m.), 652. (Békés m.), 740. (Zaránd.), II. 50. (Temes m.).

²⁶ V. ö. az 1877. évi *Helységnévtárral* és a 75.000 térképpel.

²⁷ Árpád fiainak nevére nézve l. *Hóman—Szekfű: Magyar Történet.* I. 144. l. — Ecsellő hn. 1877. *Helységnévtár* és a térképek.

²⁸ Megyer hn.: *Csánki* I. 356. (Zemplén m.), Szolnok hn.: *Csánki* I. 218. (Abauj m.).

²⁹ Szolnok hn.: *Csánki* I. 666. (Külső-Szolnok m.), Megyer hn. *Csánki* I. 31. (Pest m.) és a térképek.

a Galga vize mentén találjuk meg nyomait. Ennek őrzik emlékét a Gyön-
gyös város melletti Tas, a Galgamácsa közeli Megyer és a Zagyva és az
Ipoly közötti területen, a Karancs hegység déli lábainál fekvő Nógrád-
Megyer.³⁰

A törzs további előrehaladása 900-ban, a Dunántúl meghódításával
vette kezdetét, amikor is a Megyer törzs zöme birtokába vette azt a terü-
letet, amelyet Hóman Bálint leírt és amelynek nyelvjárását hosszú szá-
zadok folyamán át a megyertörzsi nyelvsajátságok határozták meg.

A Megyer törzs további, nyugatra való terjeszkedése 907 után, a ba-
jor Rábai-örgrófság összeomlásával következett be. Ekkor vette a Megyer
törzs birtokába a Rábától nyugatra eső területek egyrészét. A győrme-
gyei Szolnok és Enese, továbbá a mosonmegyei Szolnok őrzik ennek a ter-
jeszkedésnek a nyomait. Talán ezt megelőzően lépték át egyes ágak a Duna
vonalát és vehették birtokukba 902 után, a morvák összeomlása követ-
keztében, a Vág-mentén a megyerek az ottani Taksony és Megyer nevű
szállásföldeket, ma falvakat. Ennek a terjeszkedésnek köszönhetik eredet-
üket a csallóközi Megyer falvak is.³¹

Igen érdekes kapcsolatokra mutatnak rá a sopronmegyei hely és dü-
lőnevek. Bizánci forrásból tudjuk, hogy Bulcsu harka, — amint alább
látjuk a Kér törzs vezére, — Árpádházi Tormás kíséretében járt a görög
császári udvarban. Bulcsu és Tormás között úgylátszik szorosabb viszony
és meleg barátság fejlődhetett ki és ez a barátság a birtokviszonyokban
is megnyilvánult, mert Sopron megyében Bulcsu nemzetségi birtokai kö-
zelében ott találjuk a Tormás nevét őrző szállásterületeket.³²

A Megyer törzs zömének végleges szállásterületéről délfelé is történt
egy kisebb kirajzás. Pécs közelében ugyanis Árpád és Megyer helyneve-
ket találunk, amelyek, ha következtetünk, még Árpád fejedelem életében,
a 900-tól—907-ig terjedő időszakban, keletkezhetnek.³³

A törzsi vándorlásnak fenti folyamatát talán még szebben látjuk a
Kér törzssel kapcsolatban.

Kér helynevek vannak Abauj, Arad, Bács, Bihar, a régi Csanád,
Fehér, Gömör, Heves, Hont, Nógrád, Nyitra, Pest, Somogy, Sopron, Szatmár,

³⁰ Tas hn.: *Csánki* I. 73. (Heves m.), Megyer hn. I. 31. (Pest m.) I. 103. (Nógrád m.)
— A törzsekhez tartozó nemzetségek és a nevesebb ősök nevét őrző helyneveket jelen dolgo-
zatunk keretében nem soroljuk fel mind, mert ez, térszúke miatt lehetetlen. Szabolcs hely-
nevünk pl. Heves megyében is volt.

³¹ Szolnok hn.: *Csánki* III. 514. (Komárom vm.), 560. (Győr vm.), 687. (Moson vm.).
Megyer hn. u. o. III. 490., 507. (Komárom vm.), 552. (Győr vm.), Taksonyra l. *Helység-
névtár* és térképek.

³² Bulcsu és Tormás követségére l. *Hóman—Szekfű*: Magyar Történet I. 146.

³³ Megyer hn. *Csánki* II. 506., Árpád hn. u. o. 469. l.

Temes, Tolna és Veszprém megyékben, tehát a legkülönbözőbb fekvésű helyeken. Valószínű tehát, hogy a Kér törzs nevének ezen nagyszámú és különböző vidékeken való előfordulása éppen úgy vándorlásnak az eredménye, mint a Megyer törzsnél. A vonulás irányának meghatározásánál itt is döntő fontosság fog jutni a törzsfői nemzetség birtokainak, amelyek szokásos neveit — amint majd látjuk — leginkább a törzs legutolsó szálláshelyén a Balatontól és a Bakonytól nyugatra, a Fertő és Hanság réseitől délre fogjuk megtalálni.

Mindenekelőtt meg kell tudnunk tehát, hogy melyik volt az a nemzetség, amely őseit a Kér-törzs vezérei, a harkák sorában tisztelhetette. Kézai Simon mester krónikája szerint Vérbulcsu honfoglaló vezér, Kál harka fia, a Balatonnál telepedett le. Eltekintve Kézai azon tévedésétől, hogy a X. század derekán élt, a honfoglalóknál későbbi nemzedékből származó Vérbulcsut, az Európa nyugatán attilai koncepciójú hadjáratairól ismert Bulcsu vezért, teszi meg a honfoglaló vezérek társává, minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a Kér törzs vezéri nemzetségének törzs-birtokai a Balaton mellett feküdtek. Ez azért állítható teljes biztonsággal, mert később is, a híres őseről elnevezett Vérbulcsu nemzetség birtokai is, a Kér törzs szállásterületén, a Balaton zalai partjain feküdtek. A Vérbulcsu nemzetség különben azonos a Lád nemzetséggel, mert egyik tagját, Amadé fiát, Pált 1318-ban Vérbulcsu-nembelinek, 1340-ben pedig Lád-nembelinek mondják és írják. A Lád-nem oklevélileg ismert első tagja a Bulcsu nevet viselte és 1222—1229-ig győri prépost, királyi kancellár, 1229—1241-ig pedig csanádi püspök volt.³⁴

A Lád vagy más néven Vérbulcsu nemzetség volt tehát a Kér-törzs vezéri, törzsfői nemzetsége. A nemzetség Balaton környéki birtokainak nevét egybevetve a nemzetség tagjainak sorában szereplő személyek neveivel, figyelemre méltó egyezéseket találunk. Azt ugyanis tudjuk, hogy a magyarság körében elterjedt szokás volt a birtokokat a megszálló úr nevével jelölni. Ebben az esetben is megtaláljuk a nemzetségnek névadó Lád után nevezett Ládót, amely falu a Badacsony nyugati oldalán feküdt és közelében, a zalai részeken, a középkorban létezett Kál nevű falvakat, amelyek Bulcsu vezér apjának, Kálnak nevét őrizték meg. A nemzetség ősi, első foglalásból származó birtokainak kinyomozásánál tehát a Kér törzs településének nyugatdunántúli területén elsősorban a nemzetség X. században szereplő tagjainak Ládnak, Kálnak és Bulcsunak nevét kell helynevek alakjában keresnünk, amely nevekhez még a Kér törzs vezérének méltóságát jelző, esetleg személynévnek is használt Harka nevet, il-

³⁴ *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1901. II. k. 343—345. ll.

letve ezek kicsinyített formáit, a Harkányt és esetleg a Harkácsot, továbbá a Ládonyt és a Ladányt is hozzá kell vennünk.³⁵

Ezen az alapon elindulva a középkorban a Balaton és Zala menti Kálokon és Ládonyt kívül Vas megyében, a Rohonci-patak és a Gyöngyös mentén, ott találjuk Bulesut és Kált, Sopron megyében pedig a Répce mellett több Ládonyt, egy Kált és északabbra, a Soproni-hegység délkeleti lábánál, Harkát és esetleg ideszámíthatjuk a mosoni Kálnokot is.³⁶ Figyelembe véve a földrajzi elhelyezkedést, kitűnik, hogy ezen a területen a nemzetség ősi birtokai a Balaton délnyugati szögletétől a soproni országkapukig vezető útvonal közelében terülnek el, ami mindenesetre érdekes tény, ha egybevetjük vele, hogy a X. században éppen a Kér törzs vezéri nemzetsége volt leginkább érdekelve a nyugati harci kalandokban, amelyek felvonulási irányvonala délkeletről kétségtelenül a soproni és lajtai-kapukon át haladt nyugatra, Bécs felé.³⁷

A törzs elhelyezkedéséhez támpontul szolgáló helyneveket térképre vázolva, feltehetjük, hogy a Kárpátokon való átkelés után a Kér törzs a Megyer törzstől délre a bereg-szatmári, déli-szabolcsi, esetleg észak-bihari részekben szállott meg. A bereg-szatmár-szabolcsi részekben megtaláljuk a Ladány, a Bulcsu, a Kálló és a Kér helyneveket. A Megyer és a Kér törzs érintkezése itt igen szoros volt. Törzsválasztó közökről, törzsközi gyepükről szó sem lehetett és ennek tulajdonítható, hogy amikor a Megyer törzs Doboka-nemzetsége a Szamos völgyén délkelet felé haladt, egy kis kér töredék is vele nyomulhatott. Ennek az emléket őrizheti a Nyárád és a Maros vize közötti dombságon elterülő erdélyi Kál helynevünk.³⁸

A Megyer törzs vándorlása úgylátszik két részre szakította a Kér törzset. A kisebbik rész a Megyer törzs vonulásától délre haladt tovább és a mai Püspök-Ladány, Körös-Ladány, az érmelléki Bulcsu, a Nagyszalonta melletti Harkány és a Derecske melletti Kálló ér közelében telepedett le és bocsátott ki kisebb-nagyobb rajokat. Ennek a településnek az emléket a Kenderes, Túrkeve, Kisjenő és Nagyvárad közelében fekvő Kér nevű középkori falvak őrizték meg, amelyek valószínűleg a törzstöredék szállásterületének a peremén helyezkedtek el.³⁹

³⁵ V. ö. *Virágh Rózsa*: Magyar helységnevek eredete. Szeged. 1931. 43. l., az 57. lapon a Ladány és Ládony névről mondottak tévedésen alapulnak.

³⁶ *Csánki*: II. 739., 761.; III. 66., 76., 591., 617., 681.

³⁷ V. ö.: *Belitzky János* i. m. 58., 66. ll.

³⁸ *Helységnevtár* és térképek.

³⁹ Több nemzetség elhelyezkedése mellett szól az is, hogy itt a Derecske helynevet is megtaláljuk, amely nevet a hasonló nevű nemzetség birtokai és hasonló dunántúli helynevek fekvése alapján kértörzsinnek kell tartanunk. — *Csánki*: I. 519., 605, 612. — A mellékelt térképvázlaton piros római számok jelzik a törzs egymásután következő szállásait. A pontozott piros vonalak a törzs eredeti szállásterületeinek a határait mutatják.

A törzstörődék népi kirajzásának nyomait a Fekete-Körös völgyi Bulcsu és Kér, továbbá a Lippától keletre fekvő, marosvölgyi Bulcsu, a Makó közelében lévő Ladány és Bulcsu, valamint az Aranka melletti Kér és végül a temesmegyei Kér nevű falvak őrizték meg.⁴⁰

A Kér törzs nagyobbik fele a Megyer törzstől északra szorult és részben a megyerek elhagyott szabolcsi szállásait, részben a Tokaj-Hegyaljától a Zagyvaig terjedő vidéket vette birtokába. Erre az elhelyezkedésre mutat rá Tisza-Ladány, Takta-Harkány, Sajó-Lád, Kál és Jász-Ladány és a közelében fekvő középkori Kér neve. Az itt elhelyezkedett törzsi zöm a Hernád, a Bódva és a Sajó völgyein felhatolva terjeszkedett és ennek eredményeként ma, Abauj-Szántó mellett a Hernád völgyében, ott találjuk Kér, a Bódva völgyében Lád-Besnyő, a Sajó völgyében pedig Kér, Harka és Harkács falvakat. A terjeszkedés másik irányát a Vanyarc partján, Versegtől északra fekvő Kálló, a Galgamácsa közelében fekvő Kér és az Ipoly völgyében fekvő szintén Kér nevű falvak őrizték meg. Nincs kizárva, hogy már ekkor, a 900. év előtt vette birtokába a törzs a mai Lajosmizse határában fekvő Ladány és a Kiskunmajsza határában fekvő Harka nevű birtokokat.⁴¹

A Dunántúl 900-ban történő birtokbavételével indult meg a törzs további vándorlása. A törzs egyrésze most a Megyer-törzsszel együtt átkelt a Dunán, birtokba vette a Sárvíz mentének egyes részeit, a Bulcsu, a Ladány, a Káld és a Kér nevű szállásokat. A nagyobb, másik rész a Megyer törzstől délre, valahol Baja vidékén kelt át a Dunán és a Mecsek hegységet északra hagyva nyomult a somogyi és zalai részekre. A vonulás közben egyes területeket a törzs, főleg pedig annak vezéri nemzetsége jónak látott birtokbavenni és ennek emlékét őrizték és őrzik ma a középkorban Hajós melletti Kál, a Bezdán melletti Bulcsu, a Szenttamás és Ujvidék közelében fekvő két Kér, továbbá Dunántúl a valószínűleg Báltaszék közelében feküdt Kál, a baranyai Bulcsó és Harkány.⁴²

A törzs zöme végleges szállásul a somogyi, zalai és vasi részeket, majd pedig 907 után a Rábától északra elterülő Fertő-vidéket vette birtokába.

Az ország nyugati részeinek benépesítésében szereplő harmadik törzsünk a Tarján törzs volt. Ennek első 900 előtti szállásai a Kér és a Megyer törzstől nyugatra, a Hernád-Sajó torkolatának vidékétől a Zagyvaig terülhettek el. Ezt az ezen a vidéken előforduló Tisza-Tarján, a Füzes-Abony közelében fekvő Szemere és a nyugatibb Gyöngyös-Tarján nevei-

⁴⁰ Csánki: I. 695., 698., 699., 735., 768., 773., II. 45. II. v. ö.

⁴¹ Csánki: I. 30., 64., 100., 136., 175., 210., 355., 519. — 1877. évi *Helységnévtár* és a mellékelt térkép.

⁴² Csánki: II. 153., 158., 195., 476., 493., 619., 624., 739., III. 66., 237., 321., 333., 334., 434., stb. — V. ö. a mellékelt térképpel.

ből következtethetjük. Az itt megszállt Tarján törzs a Hernád völgyén fölhatoló egyes töredékeinek nyomát a Hidasnémetitől kissé délnyugatra fekvő Szemere, a Zagyva völgyén felhatoló töredékekét pedig Salgó-Tarján őrizte meg. Délkelet felé, mintegy kikerülve a Kér törzs megyerektől elszakított ágának területét, Nagyvárad és Sarkad vidékére került egy-egy kis Tarján töredék.⁴³ A Tisza folyását követve pedig a mai Csongrád és Bács megyébe jutott el egy-egy töredék.⁴⁴

A Tarján törzs mátraalji helyét már 900 előtt főleg a Kér törzs foglalhatta el. A Tarján törzs a háta mögött egyre csoportosuló törzsektől nyugatra szorítatva, 900-ig a Vágig hatolhatott és valószínűleg főrésze volt abban, hogy a morvákat 902-ben a Vágtól nyugatra is összetörjék. A törzs szállásbirtoklásában tehát itt nem három, mint a Megyer és Kér törzsnél, hanem csak két periodust különböztethetünk meg. Megtaláljuk azonban a 907 utáni kirajzást, amikor a Tarján törzs is bocsát ki rajokat a Rába vidékre. Répce-Szemere, Győr-Szemere, a soproni és győri Tarján dűlők őrzik ennek az emlékét. A somogyi Szemere valószínűleg nem ennek a kirajzásnak, hanem még a Tiszavidéken a Kér törzshöz csatlakozott kisebb Tarján töredék vándorlásának az emlékét őrzi.⁴⁵

Legjobban szétszóródott törzsünk — legalább is a helynevek alapján ezt állíthatjuk — a Keszi törzs lehetett. A Keszi törzsnév a Dunántúlon is meglehetősen sűrűn fordul elő és ezért szükséges, hogy azok odakerülését tisztázzuk. Vizsgálódásaink ezzel a törzssel szemben még nem jutottak el arra a fokra, hogy a törzshöz tartozó főbb nemzetségek X. századi őseinek nevét tisztázhattuk volna és ezért a törzs végleges szállásterületét, ahol nyelvjárása alakítólag hatott, még meg nem határozhattuk. A törzs első szállása valószínűleg a Kér, a Megyer és a Tarján törzs szomszédságában lehetett, amire abból következtethetünk, hogy a Keszi helynevek a fenti három törzs vándorlásainak irányát, mint láncszemek követik. Különösen jól látjuk ezt a Tarján törzsszel kapcsolatban.

A Tisza-Tarján közelében fekvő Tisza-Keszitől kiindulva Duna-Kesziig és Karancs-Kesziig nem találunk Keszi helynevet. De ez a három Keszi a Tarján vonulásának irányában van és hihető, hogy egy keszi töredék a tarjánokkal együtt hatolt nyugatra, mert Bátor-Keszi, a Marcelháza melletti Keszi, a Komárom és Gönyü közelében levő három Keszi, továbbá a Rába melletti Vár-Kesző mai helyükre kerülése csak egy ilyen vándorlással magyarázható meg.⁴⁶

⁴³ Tarján hn.: *Csánki* I. 56., 109., 180., II. 165., Szemere hn.: *Csánki* I. 34., 179., 218.

⁴⁴ V. ö. *Németh Gyula*: A honfoglaló magyarság kialakulása. 256. l.

⁴⁵ *Csánki*: II. 642., III. 104., 513., 515., 558., 561. — 1877. évi *Helységnévtár* és a térkép.

⁴⁶ *Csánki* I. 13., 30., 101., 138., 174., 299., III. 503., 587.

Ugyanez áll a Megyer törzs területén előforduló Keszi helynevekre nézve is. Ezek vagy a Megyer törzsszel, vagy a Kér törzs idekerült ágával kerültek Fehér, Veszprém, Tolna és Somogy területére. Továbbá ugyancsak ilyen más törzsekkel való együtthaladást állapíthatunk meg az Alföld keleti peremén is, ahol azonban a felsorakozó Keszi helynevek azt a látszatot keltik, hogy ott a törzs egyik nagyobb zöme helyezkedhetett el.⁴⁷ Valószínűleg a Kér törzs útvonalát követve került Pozsega és Bács megyékbe is a Keszi törzs egyik töredéke.⁴⁸

A fent röviden elmondottakat figyelembe véve, látjuk, hogy a magyar honfoglalás három időszaka legnyugatabbra került törzseinél a Megyernél és a Kérnél három megszállási, a Tarjánnál pedig két megszállási területet eredményezett. A foglalás utolsó szakának kezdetét pedig a 907. év jelenti, amikor is ez a három törzs, továbbá a Nyék elővédek és a be telepített besenyők jutnak szerephez.

*

Annak igazolására, hogy a törzsek vándorlása főleg a nemzetségi birtokok osztódásával és a nemzetségi tagok neveinek helynévi alakban való előfordulásával igazolható, két példát fogunk felhozni. Az egyiket a besenyő eredetű Szák nemzetség, a másikat pedig a szintén besenyő eredetű, de valószínűleg nyékkal is kevert Gut-Keled nemzetség birtokviszonyaiból és személyneveiből szűrtük le.⁴⁹ Ez a két példa a X. században magyar földre került besenyők vezető nemzetségeinek és népeiknek elhelyezkedésére fog némi fényt deríteni.

A Fertővidék besenyőinek vezető nemzetsége a XII. századi végétől fennmaradt okleveles adatok bizonyosága szerint az Osl-nem volt. Besenyő eredetéhez az újabb kutatások óta kétség sem fér. A nemzetségi tagok neveinek sorában különösen az Osl és a Beliüd, azaz Beled nevek őrizték meg az ősi besenyő eredet emlékét.⁵⁰ Ez utóbbi név szintén besenyő eredetű. Feltehető tehát, hogy azok a XII. és XIII. századi nemzetségek, amelyeknek férfi tagjai ezeket a pogánykori eredetű neveket viselték, — ha más adatok is alátámasztják ezt a feltevést — szintén besenyő eredetűek lesznek.

A XIII. és XIV. században szereplő nemzetségeink sorában Osl ne-

⁴⁷ *Csánki*: II. 619., III. 238., 335., 434.

⁴⁸ *Csánki*: II. 154., 414.

⁴⁹ A Gut-Kelednek német eredetét, amit Kézai és a Képes Krónika szövege állít, már *Karácsonyi János* is kétségbe vonta: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1901. II. k. 19. és 20. ll.

⁵⁰ *Gombocz Zoltán*: Magyar Nyelv, 1924. 23—24. ll. — V. ö. *Melich János*: A honfoglalás kori Magyarország, Budapest, 1925—1929. 37., 40. l.

vet, az Osl nemzetségen kívül, egyedül még csak az okleveleink szerint Zaah, Zah, Zach, Zachn és Zack névvel illetett, Karácsonyi János és Erdélyi László szerint Záh-nak ejtendő, nógrád és gömörmezei nemzetségünk kebelében találunk. A Záh-nem Karancs-Keszi ága egyik 1227-ben szereplő Vata nevű tagjának az apját Osl-nak, 1244-ben szereplő fiát pedig Zah-nak írják.⁵¹ A Zah nemzetség neve tehát szintén személynévi eredetű, ami természetes is. Ezen az alapon tovább nyomozhatunk és besenyő eredetet tételezhetünk fel tehát a továbbiakban az olyan nemzetségnél is, amelynek tagjai sorában a Beled és Osl neveken kívül a Zah nevet is megtaláljuk.

Következtetéseink helyességét igazolja, hogy a XII. és XIII. századi nemzetségeink sorában a Zah személynévet a nógrádi Zah nemzetségen kívül okleveleink szerint egyedül csak a Sopronmegyének rábaközi részeiben ősi birtokos Veszkeny-nemzetség kebelében találjuk meg.⁵² A Veszkeny nemzetség birtokainak elhelyezkedéséből a nem besenyő eredete biztos, az Osl-nemzetséggel való közeli rokonsága pedig nagyon valószínű. Leszűrve az eredményeket, arra a következtetésre jutunk, hogy a nógrádmezei Zah nemzetség besenyő eredete a rábaközi Osl-nem Osl és a szintén rábaközi Veszkeny-nem Zah személynévei alapján, mivel ezek a nevek más nemzetségek kebelében használatosak nem voltak, biztosra vehető. A nógrádi, besenyőnek feltételezett adat tehát visszamutat a kiindulásul szolgáló fertővidéki besenyő eredetű adatokra.⁵³

Vizsgálódásainkat folytatva, a XII. és XIII. századi nemzetségeink sorában találunk azonban még egy nemzetséget, amely a nemzetség kétségtelenül személynévi eredetű nevét Zaak, Zak, Zack, Saak, Sach és Chaak alakban írja, amely írásmód nagyon hasonlít a besenyő Veszkeny-nembeli Zah személynév és a Zah-nemzetségnév írásához. Meg kell még azt is jegyeznünk, hogy okleveleinkben hétszer Zaaknak, négyszer Zaknak, egyszer Saak-nak, ugyancsak egyszer Zach-nak és Sach-nak és a két késői, 1363. és 1423. évi átiratban fennmaradt 1295. évi oklevél szövegében Chaak-nak írják a nevet.

Karácsonyi János szerint a nemzetség nevét Szák-nak kell ejtelnünk. Megállapításának helyességét azzal is igazolta, hogy egy Szák nevű falu volt hajdan a tolnamegyei Döbrököz vidékén és egy mai is van Komárommegyében Kisbértől keletre. Szerinte ez a nagyon régi nemzetség

⁵¹ Karácsonyi János: A magyar nemzetségek... III. k. 141—144. ll. — Erdélyi László: A magyar lovagkor nemzetségei 1200—1408. Budapest, 1932. 62. l.

⁵² Karácsonyi János: A magyar nemzetségek... III. k. 134. l.

⁵³ A fertővidéki besenyőkre l. *Belitzky János* i. c. 69—72. ll. Az Oslak és a Veszkenyek birtokai egymásmellett, szinte egymásba kapcsolódva terültek el a Rábaközben.

a tolnai birtokokról ágazott szét és nem azonos a nógrádi Záh nemzetséggel.⁵⁴

A nógrádi Záh nemzetség nevét azonban az oklevelek éppen úgy írják, mint a Szák nemzetség nevét. Tíz esetben Zaah-nak, hatban Zah-nak, egyben Zach-nak és szintén egyben Zachu-nak írták a nevet. Csak a külföldi Pontecorvoi János írta Zack-nak, Karácsonyi szerint azért, mert az olasz a h hangot nem tudja kimondani.⁵⁵ Valószínű azonban, — véleményünk szerint — hogy Pontecorvoi János úgy írta a nevet, ahogy hallotta, vagyis Zák-nak, amelynek mai ejtése Szák. Arra pedig nem egy példát lehet felsorolni, hogy okleveleink a g és a k hangot h-val jelölték. Az sincs azonban kizárva, hogy a kiállított oklevelekben a királyi kancellária — a birtokviszonyok tisztázása céljából — tudatosan írta k-val a sopron-fehéri Szák nem nevét és h-val az ugyanúgy ejtendő nógrádi Szákok nemzetségnevét.

Véleményünk szerint — amit alább még jobban igazolunk — a dunántúli és a nógrád-gömöri Szákok közös töről erednek, az Osliakkal és a Veszvényekkel és együtt, a X. század derekán kerültek a fejedelmi törzs birtokainak nyugati, déli és északi peremére. Ekkor lazulhattak meg a Szák nem két ága között a szorosabb kapcsolatok. A nógrád-gömöri ág nem bocsátott ki a fejedelmi törzs szállásaitól délre rajokat és nem szerzett birtokokat a dunántúli részeken. Viszont a tolna-fehéri Szákok Komárommegyében és valószínűleg még a fertővidéki besenyőtelepítéssel egyidőben Sopronmegyében vertek gyökeret. A Felvidéken tehát ezek a dunántúli ágak nem szereztek birtokokat. A közös származás tudata azonban még a szorosabb kapcsolatok hiányának ellenére is nagyon sokáig fennállott. Amikor a nógrádi Szák Felicián 1330. évben elkövetett merénylete után nemzetségét hetediziglen kiirtották, a dunántúli Szákok egyik tagja, a Somogyban birtokos Pál fia Miklós is abba a gyanúba keveredett, hogy kiirtandó. Ezért 1341-ben egy hamis oklevél is készült és a gyanú érthető elterelésével magyarázható, hogy a dunántúli Szákok a Felicián merénylete utáni időkből fennmaradt okleveleinkben Chaak-nak írták a nemzetségi nevet.⁵⁶

Az oklevelekben előforduló személy és nemzetségnevekből leszűrűt, illetve föltételezett kapcsolatok igazolására a két nemzetség, illetve a nemzetségcsoportok szállásterületein előforduló helyneveket vegyük most vizsgálat alá. Nógrád és a szomszédos Gömör, valamint Sopron és részben a szomszédos Győr (vagyis a részben besenyő Tóköz) helyneveit

⁵⁴ *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek... III. k. 38. l.

⁵⁵ U. o. 38. és 141. ll.

⁵⁶ *Erdélyi László*: m. 50. l. és *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek... III. k. 43—44. ll.

vizsgálva a következő meglepő és másutt ilymódon elő nem forduló egyezésekre találunk.⁵⁷

Nógrád	Gömör	Sopron	Győr
—	Ablonca (2)	Ablánc	—
—	Ablonc	—	—
—	—	Abolgán-Bászt	—
Ó-Bást	—	Bászt	—
Egyházas-Bást	—	Egyházas-Bászt	—
—	—	Gógán-Bászt	—
Csama	—	Csamasz	—
Szirák	—	(Szirák) Cirák, Cirákfölde	—
Herencsény	Herény	Herény	—
Horpács	—	Horpács	—
Lóc	Lóc	Lócs	—
Szákfalva (Zahfalva, Zahtelek)	—	Száka	
Szécsény	—	Szakony	
		Szécsény	Csécésény

A helynevek egyezését érdekesen egészíti ki a középkori családnevek egyezése.⁵⁸

Gömör	Nógrád	Sopron
—	kotrocói Abolgán család	Abolgán család
—	Básti család	Bászti család
—	básti Csamasz család	zsidányi Csamasz család
Herényi család	—	—
Szécsényi	Szécsényi	—
rimaszécsi Szécsi	—	rimaszécsi Szécsi

Ezekből az egyezésekből az itt és ott szereplő nemzetségek közös törzsből való eredetére vonhatunk következtetéseket, mert a pogánykori személynevek általában csak egy-egy ősi nemzetség, illetve rokon nemzetségcsoportok körében szálltak nemzedékről nemzedékre. Ez érthető is, mert hiszen egyes nemzetségek birtokaikat később is a nemzetség, illetve a nemzetség tagjainak szokásos ősi nevével jelezték, mert ezzel más nem-

⁵⁷ Nógrád vármegyére l. *Csánki* I. 93., 96., 99., 100., 103., 108., 111., 131. ll.; Gömör vm.: 129., 136., 140. ll. és Abloncára az 1877. évi *Helységnévtár*; Sopron vm.: *Csánki* III. k. 731. l. és III. 600., 604., 610., 611., 618., 629., 630., 637. ll. Győr vm. *Csánki* III. 547. l. A megyéknél a mai határokat vettük alapul.

⁵⁸ Gömör vármegyére l. *Csánki*: I. 154., 158. ll.; Nógrád vm. u. o. 112., 118., 150., 152. ll.; Sopron vm. *Csánki* III. k. 637., 638., 662. ll. A Csamasz családra l. 637. l. Zsidány helység alatt. Ezeknek a családoknak legnagyobb része az ősi szállásbirtokosok közül került ki és családnevük ezért bír a törzsi elhelyezkedés szempontjából fontossággal.

zetségek birtokbeolvasztó törekvéseivel szemben már eleve is gátat emeltek.

A kétségtelenül besenyő eredetű és besenyő származású soproni nemzetségek és családok birtokai alapján besenyőnek kell tartanunk az Abolgán, a Bászti, vagy a Bást, a Csamasz vagy Csama személy és helyneveket. Ezek a helynevek, amelyek a fenti megyékben az említett családok neveiben fordulnak elő, szintén fényt vetnek az esetleges ősi törzsi és nemzetségi kapcsolatokra.

Igen érdekesek a fenti családok birtokviszonyai. A soproni Abolgán és Bászti családok Abolgánbászton és Bászton — a mai Egyházasfaluban és Dasztfalván, — a Csamasz család tagjai pedig Csamasz-Zsidányban — a mai Németzsidányban — voltak birtokosok. Volt azonban Nógrád megyében egy Abolgán család is, amely a kotrocói előnevet viselte. Ez a Kotrocó a nógrádi Szécsénytől északkeletfelé Ettes falu közelében feküdt. Tehát szintén a Karancs vidékén, ahol a besenyő eredetű Záh, azaz Szák nemzetség nógrádi-ága is birtokos volt.⁵⁹

Nógrádban és a vele határos Gömörben, a Karancs vidékén birtokos Szák nemzetség szállásainak közelében megtaláljuk a családok és a birtokok nevében a Bást, a Csamasz és az Abolgán neveket, tehát ugyanazokat a neveket, amelyek a soproni részeken is egymásmellett fekszenek. Nógrádban Szákfalva, Sopronban Szakony, — azaz a Szák névnek kicsinyítő képzős alakjából képzett falunév — illeszkedik be szervesen ezeknek a birtokoknak a füzérébe. Ezekből a tényekből azt a következtetést szűrhetjük le, hogy a tárgyalt hely- és család-, végeredményben tehát személynevek, közös törzsről erednek. Kétségtelennek tarthatjuk, hogy ezek a nevek a Szák, illetve a vele rokon nemzetségekkel jutottak el úgy Sopronba, mint Nógrádba és hogy eredetileg a nemzetség egyes tagjainak vagy a nemzetséggel szorosabb kapcsolatban álló besenyő szabadoknak a neveivel voltak azonosak.

A nógrád-gömöri és soproni besenyő eredetű szállásbirtokosok kapcsolataira azonban még az is rávilágít, hogy az Osli, Veszvény és Szák nemzetségek birtokain és az azokat környező egykori besenyő szállások határában lévő dülőnevek és a gömör-nógrádi hely és birtokos nevek között is kapcsolatokat és azonosságokat ismerhetünk fel.

A középkori soproni Csamasz-Zsidánytól délre a vas megyei határon egy Ablánc falu létezett, amelynek emlékét ma egy erdő, egy puszta és egy patak őrzi. Volt azonban Gömörben is, Kalosa mellett, egy Ablonc (Ablánc) nevű falu, amely ma már szintén csak puszta. Ugyancsak Gömör-

⁵⁹ Csánki: I. 101. — *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek... III. 141. sk. II. A helyzetet legjobban megvilágítja, ha térképre vázoljuk a birtokok helyzetét.

megyében, két, ma is létező, Ablonca nevű falu van, amelyek kétségtelenül az Ablonc-Ablánc névvel állanak származástani összefüggésben. A soproni Ablánc-Ablonc nevet inkább besenyő, mint nyék vagy kér eredetűnek tartjuk, bár ez utóbbit sem zárja ki teljesen a gömri Kalosa (= Kalocsa) név esetleges kér volta.

Ugyancsak besenyő eredetűnek tarthatjuk a soproni Acsalag és a nógrádi, később Pestmegyéhez tartozó Acsa és egyéb hasonló nevű falvak nevében rejlő Acsa személynevet. Ilyen besenyő eredetre mutat rá még a soproni Rábapordány határában lévő Imolás dülő és a gömri Sajógömörtől keletre fekvő Imola falu neve. Besenyő eredetű lehet a soproni, oklevélileg is besenyő Cseke falu, a mai Vimpác és a Csepreg határában lévő Csekéd dülő neve és ennek nógrádi megfelelője a Palotásatvan közelében létezett Cseke falu, ma puszta. Besenyő eredetű lehet a nógrád-gömri határon, Óbást és Egyházasbást közelében fekvő Cered falu neve is, amelynek megfelelőjét a Fertőszentmiklós határában lévő Szered dűlőben találjuk meg. A soproni Sziráknak is írt Cirák neve pedig a nógrádi Szirákéval azonos.

Legfényesebben azonban a Csornától északkeletre fekvő Barbaecs határában lévő, személynévi eredetű Gömör dülönév és Gömör megye szintén személynévi eredetű, valószínűleg első besenyő eredetű ispánja után kapott neve mutat rá a soproni és gömör-nógrádi besenyők közös törzsről való eredetére. Megerősíti ezt a feltevésünket még az is, hogy a Gömör-Nógrádban birtokos Szákok egyik 1284-ben szereplő tagját Göncölnek hívják, ugyanúgy mint a rábaközi Sobor határának egyik dülőjét, a Köncölt. Hogy ez a Göncöl-Köncöl név a nyugati végeken letelepített besenyőink sorában használatos volt, Anonymus sorai is bizonyítják, aki szerint a Göncöl hídja közelébe oroszokat telepítettek. Ez a Göncöl hídja a mai Pozsony és Ligetfalú vidékén volt, mert a letelepített oroszok a mai Oroszvár helyén szálltak meg. A Göncöl név a soproniakkal azonos töről odaszakadt mosoni besenyőktől származott, akiknek vezetői ezek szerint a fejedelmeinkhez és királyainkhoz hű Szákok, Oslia és Veszvények nemzetségeiből kerültek ki.⁶⁰

A Szák nemzetség soproni és nógrádi ágainak egy töről való származását a neveken kívül a nemzetségi birtokviszonyok is igazolják. A Nógrádmegyében birtokos Kacsics nem az ottani Szécsényben és a Karancs vidékén volt birtokos. 1274 előtt a nemzetség egyik Farkas nevű

⁶⁰ A Sopron és Nógrád-Gömör vármegyékre vonatkozó dülőneveket az 1850-es években készült *kataszteri térképekről* gyűjtöttem össze a *Nemzeti Múzeum* levéltárában. Itt mondok köszönetet dr. Glaser Lajos kedves barátomnak, aki ezen munka elvégzése közben a legmesszebbmenően támogatott. — Göncölre l. *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek... III. 142. l. és *Anonymus*: 57. fejezetét.

tagja királyától a Sopronmegyében fekvő mai Kis- és Nagy-Barom egy részét nyerte jutalmul. Farkas azután ezt a soproni birtokot 1274-ben elcserélte a Sopronban birtokos Szák nembeli Pósával, akitől cserébe a nógrádi Szécsény, Rimóc, Géc és Almás falvakat kapta. Ezek a nógrádi falvak 1229-ig már egyszer a Kacsics nemzetségé voltak, de akkor a Kacsics nembeli Simon bán vétke miatt elkobozták és ekkor kaphatták meg a Szákok.⁶¹ Figyelemreméltó azonban — nógrádi és soproni Szák kapcsolatokon kívül, — hogy a birtokok között a Szécsény név is előfordul. A Szécsény név a személynévi eredetű Szécs névnek képzős alakja. A XIII. században szerepel is egy Szécs nemzetség, amely 1244-ben a gömörmezei Somkut mellett volt birtokos. Somkut közelében későbbi okleveles adataink szerint a Szák nemzetség gömöri ágának ősi birtokai terültek el. A Szécs nemzetség, a ránkmaradt adatok szerint, a XIII. század második felében Nyitra és Komárom megyékben — szétszórt besenyő birtokok vidékén — volt birtokos.⁶² Ez azonban nem csökkenti a jelentőségét annak, hogy a Szécs és Szécsény birtokok mindenütt a Szák nemzetség birtokainak közelében feküdtek. Nyilvánvaló tehát, hogy a névadó Szécs nevű ős a Szák nem őseivel egy törzsi töről sarjadt. Megerősíti ezt a felfogást még az a körülmény is, hogy a Szécsény közelében fekvő Horpács név is előfordul úgy Sopron, mint Nógrád megyében és az, hogy a rimaszécsi család a XIV. században úgy Sopronban, mint Nógrádban birtokos volt.⁶³

Az egymással rokonságban álló Oslík, Vészkények és Szákok Solt fejedelemségének elején a valószínűleg Szamos és Maros mellé került nagyhatalmú besenyő Beliüd népéhez tartoztak. Solt idejében azonban a török népek törzsszervezetének ősi szokásaihoz alkalmazkodva a Maros-menti besenyők zömét Beliüd vezetésével a nyugati törzsek előharcos csapatává rendelték ki és hadi elrendezésüket is valószínűleg ekkor bízták rá a Szamos- és Maros-menti Gyulák nemzetségének egyik, talán valamivel előbb, de semmiesetre sem Solt idejénél később, nyugati végekre rendelt ágára. Lehetséges, hogy Beliüd besenyői az etelközi besenyő törzsszövetség Csur, azaz Súr törzséből származtak. Erre mutat talán rá az, hogy az Osl nemzetségben a Súr mint személynév, a lajtamenti Rőjtőköri határában pedig mint dülönév is előfordul. Ennek a súr-törzsi származásnak az emlékeit őrzik a pozsony megyei Súr helynevek is. Nincs kizárva, hogy

⁶¹ *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek II. 267. l. A Sopronban birtokos Szákok legkimagaslóbb tagja az 1217-ben Szentföldön is hadakozó Barc fia Miklós volt. l. u. o. III. 40. l.

⁶² *Karácsonyi János*: i. m. III. 56—57. ll.

⁶³ Ezek a helységek természetesen egymás közelében — néhány kilométernyire — fekszenek az illető megyékben. Ezért merjük azt állítani, hogy közös törzsi — ebben az esetben besenyő — eredetűek.

czek a pozsonyi súrtörzsi besenyők Beliüd népének a mai Mosonba és Sopronba való letelepítése után, lassan, egy évszázad leforgása alatt kerültek északibb lakóhelyeikre.⁶⁴

A Magyarországra özönlő besenyők egy másik, a Tisza mentén, az Abádi rév körül, a mai Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyék határán letelepedett ágából származott a X. századi magyarországi besenyők másik része. Ennek a tiszaparti besenyő telepedésnek írásos emlékét Anonymus őrizte meg és az okleveles és régészeti adatok bizonyították be. „Taksony vezér alatt — írja a királyi jegyző — a besenyők földjéről egy fejedelmi származású vitéz jött, akinek Thonuzoba volt a neve, ő Urkund atyja, akitől a Tomaj nem származik. Taksony vezér lakóföldet adott neki a kemeji részeken, ahol most az Abád rév vagyon.“ A Thonuzoba népeiből és nemzetségéből szakadt besenyőink szállásainak kutatásával kapcsolatban ismét a nemzetség körében szokásos személy-, illetve személynévi eredetű birtoknevekből kell kiindulnunk. Ez a nemzetség — látjuk a krónikából — főleg a Tomaj és az Urkund, valamint a Thonuzoba neveket használhatta.⁶⁵

Sopron vármegyében a középkorban Csér falu mellett, közel Círákhoz egy Tomaj nevű falu állott, amelynek emlékét ma a Répceszemere határában lévő Tomaj dülő neve őrzi. Volt azonban egy Urkund nevű falu is, amely a Pomogy, Sarród és Süttör vidékén lévő eszterük közelében feküdt. Ennek emlékét ma a Süttör határában lévő Urkony dülök őrzi. A Tomaj nemzetség birtokai közé tartozott még a répcementi, kázméri birtokrész is, amit 1255-ben eladtak a Csák nemzetség Kisfaludy ágának. A Tomaj nemzetségnek Karácsonyi János által közölt leszármazási tábláit tekintve feltűnik, hogy a nemzetség Lesence-Tomaji-ágában a Tyák név is szokásos volt. Valószínűleg szintén egy Tomaj-nembeli birtokos emlékét őrzi tehát a sopron-rábaközi Szill és Páli közelében létezett középkori Tyáktelke falu vagy puszta.⁶⁶

A Tomaj nemzetség egykori sopronmegyei birtokainak és ősi szállásainak elhelyezkedésére a Várad-Regestrum egyik bejegyzéséből is vonhatunk fontos következtetéseket. A Regesztrum szerint 1219-ben Majád

⁶⁴ Annak az emlékét, hogy a X. század közepén szereplő Beliüd = Beled besenyő volt, *Thuróczi* krónikája őrizte meg. Ennek a *Képes Krónika* és a *Dubnici Krónika* szövege sem mond ellent, a név határozottan török eredete, valamint besenyő lakta vidékeken helynévi és a besenyő Oslai nemzetség körében személynévi alakban való előfordulása *Thuróczi* adatát igazolják. A kérdés részletesebb igazolását Sopron vármegye története c. készülő művem I. kötetében hozom.

⁶⁵ *Anonymus*: 57. fejezet. — *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek... III. 104. s k. ll.

⁶⁶ *Csánki* III. 633., 634. ll. — *Kataszteri térképek*. — *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek... I. 306. és 313. ll. III. 112. l.

comes fiaival megosztótván, a Bogdán helységgel határos Hene földet Dénes comes fiának Urkund növendékpapnak engedte át. Ezen osztozkodást Majád comes, Fiad nevű udvarbírája, Urkund clericus és a Csama (Shama) falubeli Márton királyi poroszló által jelentette be a váradi káptalanak.

A felosztott Hene föld a szabolcsmegyei Bogdánytól északra terült el és ma puszta, annak határában. Dénes comes és fia Urkund pedig a Tomaj nemzetség Henei-ágának voltak tagjai. Világosan látjuk tehát, hogy a nemzetségnek ez a szabolcsi ága is használta az ősi Urkund nevet.⁶⁷

Bonyodalmakra adott azonban okot Majád comes neve és a Regesztrum „provincia de Suprutus“ kitétele. Suprutus provincia, vagyis megye, egyetlen középkori oklevelünkben sem fordul elő. Valószínű tehát, hogy itt elírásról van szó. A Váradi Regesztrum kérdéses szakaszát Bél Mátyás nyomán Fehér György is közölte és ő, a szerinte hibásan írt Suprutus szót Suprunusra, azaz Sopron-ra javította. Javításának helyességét igazolva láthatta, mert a Regesztrumban említett Majád comes lezármazottjai 1300-ban több sopronmegyei birtokon osztozkodtak meg.⁶⁸

A Suprutus elírás azonban annak idején egy ilyen nevű megye vagy kerület feltételezésére adott okot. Ma már kétségtelen, hogy a Suprutus provincia, mint ilyen, a Váradi Regesztrum nem nagyon sokat részletező szövege alapján született meg. Hőke Lajos szerint Suprutus provinciának 1219-ben főispánja: Fiad; alispánja: Moyad; ismert falvai Henye, Sama, Tófó, Veiszló és területét az Ormányságba helyezte.⁶⁹ Balássy Ferenc a kérdéses provinciát először teljes egészében Sopronmegyével azonosította és főleg az 1300. évi osztálylevélre támaszkodott.⁷⁰ Pauler Gyula, árpádkori történetünk egyik legkiválóbb ismerője mutatott rá, hogy Balássy nem teljesen meggyőző okok alapján magyarázta meg a Soprunus-Suprutus azonosságát.⁷¹ Eredményeivel Balássy maga sem volt megelégedve és ezért behatóbb vizsgálat alá vette a kérdést és arra az eredményre jutott, hogy a Regesztrumban Hene határaiul megjelölt helységek — Bogdány, Tófó és Veiszló — Szabolcsnak Biharral határos részein feküdtek, vagyis Suprutus provincia szintén ott terült el és magába foglalta volna a mai Kövár vidéket és Szatmár kis részét. A Suprutus

⁶⁷ *Váradi Regesztrum* 1. sz. bejegyzése. — *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek... III. 113—114. a Tomaj nemzetséggel kapcsolatban.

⁶⁸ *Fejér*: Codex Diplomaticus. VII. 1., 199. l. és VII. 3., 120. l.

⁶⁹ *Hőke Lajos*: Fő- és alispánok a Váradi Regesztrumból. Századok, 1874. 508. l. és Hon, 1881. 31. sz.

⁷⁰ *Hon*, 1881. 199. sz.

⁷¹ *Pauler Gyula*: Megye? Várispánság? Századok, 1882, 215. l.

nevet Balássy az Érmelléken levő Alsó- és Felső-Szopor helységek nevéből magyarázta. Ez a Szopor név, — amely Sopronmegyében is megvan, okleveleinkben Supur alakban is előfordul. Román neve Szupuru, amely szerinte megközelíti a Supurtus vagy rövidített Suprutus alakot. Hogy azután mit jelent és honnét származott ez a Szopor-Suprutus, azt Balássy sem tudja és elismeri, hogy a két helység neve igen gyenge tájékozással szolgál a kérdéses provincia hollétére.⁷² Ebből a semmiesetre sem sikerült szövegtől csak az tűnik ki, hogy a Suprutus kifejezésnek semmi köze sincs az érmelléki Szopor helynévhez. Érveink tüzetesebb vizsgálata azonban más megállapításokra is vezet és ezekből az egykori szatmár-szilágy- és sopronmegyei besenyő telepekre is fény derül.

Tényként állapíthatjuk meg, hogy a Regesztrumban említett Moyád azaz Majád comes nevével azonos nevű falu a régi Közép-Szolnok hadadi járásában máig megvan. Balássy helyesen következtetett, hogy ez Majád comes nemzetségének volt a birtoka. Márton királyi poroszló birtoka vagy lakóhelye Sama falva (villa Shama) volt. Ezt Balássy az úgynevezett otlévő mai Somfalvában, azaz a középkori Samafalvában találta meg. Ezen a vidéken még a XVI. században is élt ősi eredetű Majády család volt a birtokos.⁷³

Magukból a soproni és érmelléki helynevekből is látjuk, hogy itt ismét a Szák nemzetséghez hasonló kapcsolatokról van szó. Ezeket a kapcsolatokat az okleveles adatok szintén ismét alátámasztják, éppen úgy, mint a Szák nemzetség esetében.

Sopron vármegyében megtaláljuk az azonos Majád, Szopor, Csa-ma(sz) = Sama helyneveket. Majád a mai Szentmargitbánya ősi neve és Balássy még nem tudta, hogy Sopronmegyében melyik helységet illették a középkorban ezzel a névvel és részben ezzel is magyarázható a helyes kapcsolatok fel nem ismerése. Megtaláljuk továbbá az Urkund nevével egyező birtokot is és tudjuk, hogy 1300-ban a soproni Majád, Oszlop (Zaszlop), Szent-György és Meggyes helységekben osztozkodtak Majádi László és János nemesek, Miklós bánnak a fiai.

Figyelembe véve, hogy a soproni Majádot a szilágy-szatmár-szabolcsi birtokrészekkel együtt találjuk a hatalmas Gut-Keled nemzetség kezében, szintén arra következtethetünk, hogy ezek a birtokok már régebből fogva is valaminő kapcsolatban voltak egymással.⁷⁴

Valószínű tehát, hogy Majád comes nemzetségének Sopronban és

⁷² Balássy Ferenc: Suprutus provincia vagy megye további nyomozás. Századok, 1882. 570—579. II.

⁷³ Balássy Ferenc i. c. 573—574. II. Etimológiai magyarázatai ma már nem fogadhatók el.

⁷⁴ V. ö. Kardcsanyi János: A magyar nemzetségek... II. 19—91. II.

Külső-Szolnokban is voltak szállásföldjei. Erre mutat mindkét helyen a Majád név. Majád comes nemzetsége pedig a besenyő eredetű Tomaj nemzetséggel volt azonos vagy annak egy igen közeli hajtása lehetett. Ezt bizonyítja az Urkunddal nemzetségi alapokon való osztozkodás. A nemzetiség eredetét igazolja, hogy a Külső-Szolnokban, Szabolcsban, Szatmárban levő határos részeken besenyő eredetű falvak, Szopor, Majád, Csama szomszédságában volt birtokos és az, hogy ott, Kővár vidékén, szintén egy bizonyos rokon népi eredetre mutató, önkormányzattal rendelkező közigazgatási kerület alakult ki, amelynek szervezete élénken emlékeztet a soproni Rábaköz besenyő hagyományokban gyökerező szervezetére. Ez a terület azonban nem a Suprutus nevet viselte.⁷⁵

A Váradi Regesztrumban szereplő Suprutus név ugyanis tényleg a Suprunus (Suprunis) = Sopron elírása. Majád comes és nemzetsége tényleg Sopron vármegyében lakott, illetve ott is volt birtokos. Voltak azonban Külső-Szolnok és Szabolcs területén is birtokai és így történt meg, hogy ezeket az ország keleti részében fekvő birtokokat felosztván, a váradi káptalan előtt tettek arról bizonyosságot. Valószínű, hogy ennek a felosztásnak előzményei is voltak és talán ezek elintézése végett ment a távoli Sopronból a bihari részekre Majád comes megbízottja. Nem tévedett tehát a Regesztrum egykori vezetője, amikor a Majád comes udvarispánjával együtt Váradra érkező Márton poroszlót a sopronmegyei Csama faluból jövőnek írta és ezzel Majád comest és nemzetségét soproni birtokosnak tüntette fel, mert köztudomásúnak vélte, hogy a Majád állandó lakóhelyétől távoleső középszolnok-szabolcsi örökölt nemzetségi birtokait az egykorúak közül senki sem fogja a Fertővidéken keresni.

Majád comes nemzetségének birtokviszonyai azonban — mint már jeleztük — élénk kapcsolatot tételeznek fel a Tomaj és a németeredetűnek tartott Gut-Keled nemzetség között. Ezek a kapcsolatok — mint látjuk — a két nemzetség közös töről való eredetét engedik feltételezni.

A Tomaj nemzetség, amelynek tagjai sorába ezek szerint Majád comes is tartozott, hasonlóképpen az Oslí, Veszkény és méginkább a Szák nemzetséghez, szintén különböző vidékeken volt birtokos. Thonuzoba (Tanisz) ősi, tiszamenti szállásain a XIII. században az Abádi ág volt birtokos. Innen telepítették királyaink, valószínűleg a többi besenyők

⁷⁵ *Váradi Regesztrum* I. sz. bejegyzése. — *Karácsonyi János* A magyar nemzetségek... III. 113—114. ll. — Itt jegyezzük meg, hogy Nyugatmagyarország védelmi rendszeréről írt tanulmányunkba a rábaközi kerületnek, az újkori iratok alapján, Vecse nevet tulajdonítottunk. Újabb kutatásaink ennek a rábaközi Vecse megyének, Vecse széknek a létezését szintén igazolták, de kitűnt, hogy ezen a néven a győri püspök Rábaközben és Veszprém megyében lakó praediális nemesei nevezték kerületüket. Ez a tény azonban semmit sem von le a Rábaköz besenyő alapokon felépült önálló szervezetének valóságából.

megyeszervezetbe való elhelyezésével egyidőben, Nógrádba a nemzetség Losonci-ágát, a Dunántúlra pedig a Lesence-Tomaji-ágát. Innen a Tisza mellől, Külső-Szolnok és Szabolcs részeiről került a Fertővidékre és a távolabbi szilágy-középszolnoki részekre a Majádi-ág. Kelet felé Szabolcs és Szatmár határos részeire a Henei- és a Sárvár-monostori-ág terjeszkedett. A Majádi ág és a Sárvármonostori ág csakhamar nagy önállóságra tett szert és mint önálló Gut-Keled nemzetség kezdett szerepelni.

A Sopronmegyében birtokos Gut-Keledék, Majád (Szentmargita), Dorog (Darászfalva), Oszlop, Meggyes, Kismarton és Kőhidpordány (Vulka-pordány) tulajdonosai voltak. Ott volt tehát birtokuk, ahol a helynevek után ítélve Majád comesnek és nemzetségének is a birtokai voltak. Ez a terület pedig eredetileg besenyő és nyéktörzsi lakosságú föld volt.

Érdekes, hogy a Gut-Keled besenyő kapcsolatain kívül a nyéki kapcsolatra is van adatunk. Úgy a soproni, mint a szilágysági Majád ág birtokai a nyéki eredetű Gyula-Zombor nemzetség birtokai közelében kerültek el. A házasság révén való keveredés tehát lehetséges volt és ha a Sopron személynév tényleg eredetileg nyéki használatú és származású, úgy akkor ilyenféle kapcsolatokra mutat rá, hogy 1337-ben egyik oklevélünk egy Sopron nevű Gut-Keledet említ.⁷⁶

A fentiekben láttuk tehát, hogy a XIII. és XIV. században szereplő magyar nemzetségek között a törzsi kapcsolatok felismerésének alapján, nemzetségi csoportok alakíthatók ki, amelyek birtokviszonyainak térképre vázolása a magyar törzsek és a beléjük olvadt rokon népek elhelyezkedésére, a magyarság népi összetételére nagymértékben új fényt fog deríteni.

Belitzky János.

⁷⁶ *Anjoukori Okmánytár*: III. 374—376. ll.